

FOBOFOOBIA: KÜBEROHTUDE JA INFOSÕJA DISKURSUS SUURÕPPUSE ZAPAD 2017 MEEDIAKAJASTUSES

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel



1. Sissejuhatus

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arenedes on otsese füüsilise sõjaohu kõrval üha olulisemaks saanud vastase infosõjaline mõjutamine, milleks ühe põhilise võttena kasutatakse hirmutamist. Taolise efekti võib saavutada levitades ohunarratiive, mille keskmes on IKTga seonduvad stsenaariumid. Kõikvõimalikku moodsat elektroonikat alates mikrolaineahjustest kuni nuti-telefonideni seostatakse näiteks pahatahtliku jälgimisega, mis võib teenida nii poliitiliste vastaste, konkureerivate ettevõtete kui ka vaenulike režiimide huve. Need narratiivid on tänapäevase meediast ja e-lahendustest küllastunud ühiskonna sümptom: IKTd tajutakse normaalseks eluks vajaliku pidevalt areneva taristuna, kuid samas ka seni tundmatute ja tavamõistuse jaoks raskesti hoomatavate riskide allikana.

Artiklis analüüsitakse sellist Venemaa suurõppuse Zapad 2017 kajastust Eesti meedias, milles puudutati elektroonilise sõjalise võimega seotud ohte. Nimetagem seda e-ohtude või küberohtude diskursuseks¹. Lähtume oma analüüsis Kopenhaageni koolkonna² julgeolekustamise (ingl *securitization*) mõistest, mille järgi on e-ohu konstrueerimine diskursiivne akt, millega tekitatakse vähemalt üks referentobjekt, mida kujutakse ohustatuna ning kiiret kaitset vajavana³. Selleks võib olla riik või rahvus, kuid see võib kuuluda

¹ Peame diskursuse all silmas teatud temaatikaga seotud keelekasutust või tekstikooslust. Diskursus määrab ära, kuidas teatud asju representeerida, nendest mõelda, nende suhtes käituda ja neid uurida (**Kull, Kalevi et al.** 2018. *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 503).

² Kopenhaageni koolkond on keskendunud akadeemilistele julgeoleku-uuringutele. Sinna on koondunud valdavalt rahvusvaheliste suhete uurijaid, kes rõhutavad oma töödes julgeoleku ühiskondlikke aspekte.

³ **Hansen, Lene; Nissenbaum, Helen** 2009. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. – *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, pp. 1156. [**Hansen, Nissenbaum** 2009]; **Barnard-Wills, David; Ashenden, Debi** 2012. Securing Virtual Space: Cyber War, Cyber Terror, and Risk. – *Space and Culture*, Vol. 15, No. 2, pp. 114. [**Barnard-Wills, Ashenden** 2012]

ka erasektorisse, näiteks pangandus- või transpordisektorisse. Arvestades e-sõjapidamise suure osatähtsusega tänapäevastes konfliktides on mõisteta, et vastast saab üha rohkem destabiliseerida e-ohtude tõsidusest ja võimalikust suurest mõjust rääkimisega. Vastupidi saab ühiskonnas valitsevat ärevust ka vähendada, kui suudetakse rahuldaval viisil teada anda sellest, et oht on kontrolli alla saadud ja selle vastu on võetud meetmeid. Meie uurimuse keskmeks ongi e-ohtudest *rääkimise viisid* ehk nende diskursiivne konstrueerimine meediakajastuses. Artikli laiem eesmärk on selgitada, kuidas võiks Venemaa kübervõimet käsitleda viisil, et see ei paneks alust liigsetele ohustenaariumitele, ärevusele ega hirmule ning et selle kaudu ei pärsitaks Eesti kaitsetaht ega toetataks Venemaa edust ja võimsusest rääkivaid strateegilisi narratiive liiga jõuliselt.

Kuna uuritavat objekti – e-ohu diskursust – iseloomustab olemuslikult sellega kaasnevate tähenduste vastuolulisus ja ähmasus, on tegemist väga põneva materjaliga. Hübriidsõda ja inforünnakud eeldavad juba oma määratluse poolest kavandaja ja tema eesmärkide varjatust ja ambivalentsust⁴. Samuti kipuvad IKT ja e-sõjandus oma eripära ja tehnoloogilise keerukuse tõttu kutsuma tavainimestes esile mõningast nõutust. Infosõja laienemisega sotsiaalmeediasse on kaasnenum väärinfo plahvatuslik levik⁵, mis on toonud avalikku diskursusesse sellised mõisted nagu tõejärgsus, valeuudised ja allikapesu. See on kasvatanud desorienteeritust ja usaldamatust nii ühismeedia kui ka ajakirjanduse vastu. Nende arengusuundade tõttu on vajalik lahti mõtestada ühiskonnas leviv metatasandi hirm ehk fobofobia, mis seisneb suuresti e-ohtude ning iseäranis infosõjaga seonduva kollektiivse peataoleku ja hirmuga hirmutamises. Mitmes akadeemilises artiklis on osutatud sellele, et niisugune uuritava materjali enda ehk objekti tasandi raske piiritletavus kipub üle kanduma ka metatasandi analüüsis (nt infosõda käsitlevasse publitsistikasse), milles räägitakse üldisest hirmukultuurist ilma selle konkreetseid osiseid ja nende vahelisi seoseid selgitamata⁶. Meie artikli

⁴ **Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht, lk 37–38. [**Jantunen** 2018]

⁵ **Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda. [**Nissen** 2015]

⁶ **Sandywell, Barry** 2006. Monsters in Cyberspace Cyberphobia and Cultural Panic in the Information Age. – Information, Communication & Society, Vol. 9, No. 1, pp. 39–61; **Hansen, Nissenbaum** 2009; **Jarvis, Lee; Macdonald, Stuart; Whiting; Andrew** 2016. Analogy and Authority in Cyberterrorism Discourse: An Analysis of Global News Media Coverage. – Global Society, Vol. 30, No. 4, pp. 605–623. [**Jarvis et al.** 2016]

üks eesmärk on töötada välja algupärane raamistik fobofoobia selgitamiseks, mis võimaldab mõista ja analüüsida e-ohtudega kaasnevat hirmu- ja ärevus atmosfääri⁷.

On oluline ära märkida, et infoga mõjutamise edukus sõltub auditooriumi eripäradega arvestamisest. Eesti kontekstis on harjutud rääkima e-riigi edusammudest, mistõttu on auditooriumi tundlikkus e-ohtude suhtes eeldatavasti suurem. Mitu uurijat on leidnud, et eestlaste positiivses enesekirjelduses mängivad sellised mõisted nagu e-riik, e-meditsiin, e-haridus ja e-residentsus kesksel rollil⁸. Koos sellega tajutakse samavõrra digitaristu võimalikku haavatavust ja väljendatakse seonduvaid riskitsenaariume. Tugevate ja vastuoluliste tähenduslaengute tõttu pakub Eesti e-riskide diskursus (iseäranis sõjanduslike küsimuste vallas) põnevat, tähelepanuväärset ning maailma mastaabis ainulaadset uurimisainest.

Artikli esimeses osas visandame teoreetilise raamistiku, mille abil selgitame teises osas Zapadi meediakajastuses kujutatud e-ohtude konstrueerimist ja referentobjektide julgeolekustamist. Lisaks juhime tähelepanu sellele, kuidas niisuguste diskursiivsete aktidega aidatakse kaasa fobofoobse õhustiku kujundamisele. Analüüsis keskendume neljale valdkonnale: kuidas kujutatakse e-ohtudega seotud ühiskondlikke toimijaid ja nende tegevust, kuidas väljendatakse e-ohu määra, kuidas luuakse e-ohtudele emotsionaalset tausta ning kuidas kirjeldatakse vastumeetmeid, mida võib referentobjektide probleemidega seoses rakendada. Nende valdkondade tekstilise konstrueerimise põhjal näitame, millised e-ohtudest rääkimise viisid kujundavad suuremal määral fobofoobset õhkkonda, millised aga püüdleavad konkreetsemate

⁷ Mitmes käesoleva kogumiku artiklis osutatakse sarnasele Zapadi õppusega kaasnenud hirmutamisele, vt nt **Holger Mölder** artiklit „Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel“, **Andreas Ventseli**, **Mari-Liis Madissoni**, **Sten Hanssoni** ja **Vladimir Sazonovi** ühisartiklit „Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel“ ning **Vladimir Sazonovi** ja **Aleksandr Gontšarenko** ühisartiklit „Õppuse Zapad 2017 kajastamine Venemaa meediaruumis“.

⁸ **Jansen, Sue Curry** 2008. *Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia*. – *Social Identities*, Vol. 14, No. 1, pp. 121–142; **Jansen, Sue Curry** 2012. *Redesigning a Nation: Welcome to Estonia, 2001–2018*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 79–98; **Kulcsár, László; Yum, Young-ok** 2012. *One Nation, One Brand? Nation Branding and Identity Reconstruction in Post-communist Hungary*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 193–212; **Madisson, Mari-Liis** 2016. *Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine*. – *Acta Semiotica Estica*, XIII, lk 10–36. [**Madisson** 2016]; **Tamppuu, Piia; Masso, Anu** 2018. *‘Welcome to the Virtual State’: The Estonian e-residency and Digitalised State as a Commodity*. – *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 21, No. 5, pp. 543–560.

e-ohtude kirjeldamise poole. Kuna meie uurimismaterjal keskendub Eesti ajakirjandusele, on üpriski ootuspärane, et peamise (sõjalise) e-ohuallikana peetakse silmas ennekõike Venemaad.

Analüüsimise eestikeelsetes ajakirjandusväljaannetes 2017. aastal 4. septembrist 5. novembrini (Zapadi õppuse eel, ajal ja järel) avaldatud kümmet teksti, milles osutati Venemaaga seotud e-ohtudele. Ühes artiklis⁹ ei viidatud otsesõnu Zapadile, kuid kuna see ilmus vahetult enne õppust ning selles tutvustati põhjalikult Venemaa praeguse aja väärinfo edastamise praktikat, siis otsustasime analüüsi kaasata ka selle. Viis teksti ilmusid Postimehes, neist kaks olid Briti ajakirjaniku Edward Lucase arvamuskirjed, kaks BNSi uudiste refereeringud ning üks reporter Oliver Kundi õppuse kokkuvõte, mis sisaldas muu hulgas ka sõjanduse asjatundjate tähelepanekuid. Veel kolm teksti pärinesid ERRi portaalist, millest kahes vahendati BNSi uudiseid ning ühes kajastati Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse mittekoosseisulise teaduri Roger N. McDermotti ülevaadet¹⁰ Venemaa e-sõjapidamise võimest. Lisaks analüüsisime Eesti Päevalehes ajakirjanik Urmas Jaaganti sulest ilmunud artiklit, milles samuti käsitleti McDermotti aruannet. Ajakirjadest analüüsisime Diplomaatias avaldatud analüütik Sergei Suhhankini artiklit, milles võeti ammendavalt kokku Zapadi tagajärjed ning vahendati sõjandus-ekspertide hinnanguid.

2. Riskid ja fobofobia

Praeguse aja ühiskonna riskid on üha enam seotud küberruumi ning IKTga: andmeturvalisus, häkkimine, digitaristu kaitse, isiklik (nuti)tehnoloogia, erapoolik strateegiline kommunikatsioon ning sellised sotsiaalmeedia rahutusttekitavad kaasnähtused nagu libauudised ja info üleküllus. Donald Trumpi valimisvõidu ja Brexiti referendumi järel on kinnistunud e-ohtude ja iseäranis sotsiaalmeedia riskide tajumine, palju räägitakse tõejärgsest ajastust ja alternatiivsetest faktidest ning tuntakse ärevust algoritmide võimaliku negatiivse mõju pärast ühiskondliku arvamuse vormimisel. Kardetakse, et inimeste

⁹ BNS 2017a. Enamus venekeelseid sautse Eesti ja NATO teemal tekitavad libakontod. – Postimees, 04.09.2017. <<https://www.postimees.ee/4232559/enamus-venekeelseid-sautse-est-ja-nato-teemal-tekitavad-libakontod>>. [BNS 2017a]

¹⁰ Vt McDermott, Roger N. 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus. <https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Report_Russias_Electronic_Warfare_to_2025.pdf>.

uskumused ja arvamused on algoritmipõhiselt ennustatavad ning vahel koguni suurandmetest lähtuvate analüüsiprogrammidega kujundatavad¹¹. Aina enam tõdetakse, et võim on sellel, kes suudab oma strateegilisi sõnumeid suurandmete analüüsiga piisaval määral kokku viia, mida tegi näiteks Cambridge Analytica.

Teadmatuse ja usaldamatusega kaasneva hirmuatmosfääri toimetehhanismi aitab selgitada fobofoobia mõiste, mida on IKT tänapäevaste sotsio-kultuuriliste tähenduste kontekstis selgitanud semiootik Mari-Liis Madisson, kelle sõnul seisneb fobofoobia ehk teatava metatasandi hirmu tuum mures kollektiivse hirmu- ja abitustunde ohtliku mõju pärast. Fobofoobia põhineb arusaamal, et ühiskonda on haaranud hirmulaine, mis pärsib konstruktiivset ja ratsionaalset analüüsivõimet ning muudab inimesed lühinägelikuks ja hõlpsasti manipuleeritavaks¹². Näiteks osutavad fobofoobsed selgitused, et hirmuatmosfääris otsitakse keerukate ühiskondlike probleemide tagant patuoinaid ning võetakse kasutusele madalatel instinktidel ja meelevaldsetel seostel rajanevad lihtsustavad selgitused, näiteks vandenõuteooriad. Metatasandi hirmu üks oluline koostisosa on eeldus, et masse haaranud kaootilist hirmu- ja ärevustunnet on võimalik ära kasutada, saavutamaks teatud eesmärgi. Fobofoobia taga peitub tihti kartus, et pealtnäha kontrollimatus olukorras saavutavad jõupositsiooni need, kes jäävad muidu demokraatlikus arutelus varju.

Semiootika vaatepunktist on oluline eristada kohkumist ja hirmu. Esimene kujutab endast vahetatut reaktsiooni juba toimunud ootamatule sündmusele, teine aga rajaneb veel toimumata sündmuste ette aimamisel, eeldab hädaohu ootust ning mitmesuguste märkide tõlgendamist ohtu kuulutatavana¹³. Kogetu ja tõlgenduse vahele jääv ajaline distants laseb hirmu tähendusloomemehhanismidel õlitatult tööle asuda¹⁴. Erinevalt kohkumisest toimib hirm kui mitmesuguseid igapäevaseid elusündmusi tähenduslikult vormima hakkav raamistik. Seda nimetab Ameerika sotsioloog David Altheide ka hirmu diskursuseks või mitteparalleelseks hirmuks, mille puhul on kartus saanud ülekaalu ning muutnud sündmuste konteksti ja tausta üksikute nähtuste

¹¹ **Harsin, Jayson** 2015. Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies. – Communication, Culture & Critique, Vol. 8, No. 2, pp. 327–333.

¹² **Madisson** 2016, lk 19.

¹³ **Lotman, Mihhail** 2009a. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloogია. I: Kultuurisemiootika ja hirmu fenomenoloogia. Tlk Kajar Pruul. – Akadeemia, nr 1, lk 209. [**Lotman** 2009a]

¹⁴ *Ibid.*, lk 210.

mõtestamisel¹⁵. Taoline üldistunud hirm vastab selles artiklis fobofoobsele tundele. Fobofoobia avaldub hädaohtude tinglikkuses ja tulevikku projitseerimises, konkreetseid ohte väljendatakse vähe. Fobofoobiat iseloomustavad ähmasus ja osutuse ebamäärasus, kusjuures tajutud riskide üks tähtis koostisosa on hirmuõhkkond ise.

3. E-ohude diskursus ja julgeolekustamine

Selles artiklis käsitleme küberohte ennekõike diskursiivsete nähtustena. Lähtume oma teoreetilise raamistiku loomisel Kopenhaageni koolkonnast, mis peab julgeolekut eripärase retoorilise struktuuri ja poliitilise mõjuga diskursuseks. Julgeolekustamine on diskursiivne akt, mis kujutab referentobjekte eksistentsiaalselt ohustatuna ning sestap võib edukas julgeolekustaja veenda oma auditooriumit võtma kasutusele meetmeid, mis oleksid väljaspool hädaolukorda mõeldamatud¹⁶. Julgeolekustamist võib määratleda nii jõulise inimestevahelise eksistentsiaalse ohu tekitamisena, et sellel võib olla ulatuslik poliitiline mõju. See on ka põhjus, miks julgeolekustamist tuleks uurida diskursiivsena ja analüüsida, millal saavutab konkreetse semiootilise struktuuriga väide piisava mõju, et panna auditoorium leppima reeglite rikkumisega viisil, millega varem poleks lepitud¹⁷.

Küberohtude diskursiivset konstrueerimist uurides ei taha me väita, et need ohud ei ole tähtsad ega päriselt olemas. Meid aga huvitavad ennekõike protsessid, mille kaudu hakatakse avalikus diskursuses midagi küberohuna tajuma ja aktsepteerima. Sageli toob teatud ohule (nt küberterrorismile) jõuline reageerimine (nt kui internetikasutust hakatakse rangelt kontrollima) kaasa tõsisemaid probleeme teistes valdkondades (nt piiratakse sõnavabadust ja jälgitakse kõike). Riskid ja nendega kaasnevad ohustsenaariumid luuakse suuresti tähenduste kaudu, mis neil on teatud kontekstis konkreetsete uurijate, sidusrühmade ja huvirühmade jaoks¹⁸.

¹⁵ **Altheide L. David** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter, p. 59.

¹⁶ **Buzan, Barry; Wæver, Ole; de Wilde, Jaap** 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner, p. 5.

¹⁷ *Ibid.*, p. 25.

¹⁸ **Grint, Keith** 2010. *Wicked Problems and Clumsy Solutions: The Role of Leadership*. – *The New Public Leadership Challenge*. Ed. by Brookes, Stephen; Grint, Keith. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 169–186; **Head, Brian W.; Alford, John** 2015. *Wicked Problems: Implications for Public Policy and Management*. – *Administration & Society*, Vol. 47, No. 6, pp. 711–739.

Hirmu tähendusloome on orienteeritud subjektiivse hirmutunde kommunikeerimiseks vajaliku väljenduse otsimisele¹⁹. Hirmu kommunikeerimine eeldab ühtlasi hirmu põhjuse määratlemist. Fobofoobia puhul on seetõttu oluline analüüsida, kuidas loob ohudiskursus erinevate referentobjektide vahel seoseid ning saavutab koherentsuse. Julgeolekustamine leiab aset, kui määratletakse ohustatud objektid ja põimitakse tervikuks erinevad kaitsmist vajavad valdkonnad²⁰. Kultuurisemiootika eristab kaht põhilist seoseloomet tüüpi: 1) ligikaudne ehk mittediskreetne tähistamisloogika, mis rajaneb sarnastamisel ja analoogiate visandamisel; 2) sõnaline-diskreetne ehk verbaalloogika, mille puhul põhinevad seosed elementide reeglipärasel ühendamisel näiteks põhjuse ja tagajärje, kronoloogilistel ning osa ja terviku suhetel²¹.

Meie keskendumine oma analüüsi esimeses osas e-ohude väljendamisele ning referentobjektide konstrueerimisele Zapadit puudutanud artiklites. Teises osas selgitame artiklites domineerinud fobofoobset seoseloomet ning visandame mõningad soovitusel, kuidas võiksid ajakirjandusväljaanded selle vohamist ära hoida.

4. Analüüs: e-ohude kujutamine õppuse Zapad 2017 meediakajastuses

Teoreetilises osas käsitletud e-ohu saab üldisemalt liigitada kaheks: 1) konkreetseteks ehk tegelikke või võimalikke referentobjekte puudutavateks, 2) abstraktseteks ehk võrdlemisi ähmaselt väljendatud osutusel rajanevateks. Viimased on omased fobofoobsele tähendusloomele. Nagu nimigi ütleb, on konkreetsete e-ohude võrdlemisi selgepiirilised ja lokaliseeritavad, aga abstraktse ohudiskursusega luuakse ulatuslikke (mitut eluvaldkonda haaravaid) ohukoldeid ning rõhutatakse nende tuvastamise keerukust. Zapadi meediakajastust analüüsides keskendusime neljale küsimusele, mis aitavad mõista e-ohude diskursuse keset ja selgitada fobofoobse tekstiloomet: kuidas kujutatakse e-ohudega seotud ühiskondlikke toimijaid ja nende tegevust, kuidas väljendatakse e-ohu määra, kuidas luuakse e-ohudele emotsionaalset tausta ning kuidas kirjeldatakse vastumeetmeid, mida võib referentobjektide

¹⁹ Lotman, Mihhail 2009b. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpologia. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1239.

²⁰ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1163.

²¹ Lotman, Juri 2002. Kultuuri fenomen. Tlk Silvi Salupere. – Akadeemia, nr 12, lk 2646–2649.

probleemide puhul rakendada. Tuvastatud e-ohud ei piirdunud üksnes Zapadi õppuse aegruumiga, vaid mõned neist olid olemas juba enne õppust ja suure tõenäosusega tekitavad probleeme ka tulevikus.

4.1. Ühiskondlike toimijate aktiivsus/passiivsus

Alustame aktiivsete ja passiivsete sotsiaalsete rollide jaotumise analüüsist. Theo van Leeuweni järgi kujutatakse aktiivset toimijat mõnda tegevust või valdkonda domineeriva ja kujundava jõuna, aga passiivse rolli täitjat mõne sündmuse kogeja või vastuvõtjana²². E-ohutudega seoses on kõnekas see, kuidas väljendatakse ohustaja ja ohustatu ning dominantse ja alluva poole rolle, kuigi kübervaldkonna keerukuse tõttu on sageli raske tuvastada neid toimijaid, kes seda valdkonda kontrollivad (nad võivad jääda ambivalentseks).

Zapadi kajastuses kujutati e-ohutude kontekstis selgelt domineeriva ja ennustamatu poolena Venemaad, NATOt aga viimase tegude üllatunud sihtmärgi või koguni manipulatsioonide ohvrina. Mitmes tekstis kordus väide, et Venemaa info- ja e-sõjaline võime on märkimisväärselt arenenud ning kohati märgiti, et Venemaa sõjaline võime on teatud aspektides koguni lääneriikide omast ette jõudnud.²³ Isegi kui mõõndi, et NATO e-sõjapidamise võime ületab Venemaa oma, siis osutati, et viimane on rakendusvallas esimesest tunduvalt kogenum ja arenenum. Roger N. McDermotti aruande järeldusi kokku võtvas artiklis kirjutati järgmist:

*Uuringust selgub, et Venemaa ei ole NATOst küll tehnoloogiliselt ette rebitud, kuid see-eest rakendab oma saavutusi sõjapidamises märksa paremini. Seetõttu võib näiteks NATO raketikaitsesüsteemidest vähe kasu olla, kui Venemaast e-sõjapidamise tehnika rakendamises maha jäädakse.*²⁴

Teooria ja praktika vahel haigutava lõhe kujutamine kinnistab oluliselt stereotüüpe, mis seostavad Venemaad aktiivsuse ning tegelike tulemusteni jõudmise võimega, Läänt aga elukauguse ja rakenduslike oskuste vajaka-jäämisega. Venemaa paremust e-sõjas põhjendati viimastel aastatel aset

²² Leeuwen, Theo van 2008. Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis. Oxford University Press, p. 33.

²³ Jaagant, Urmas 2017. Uuring: Venemaa elektrooniline sõjavõime astub NATO-le kandadele. – Eesti Päevaleht, 26.09.2017. <<http://epl.delfi.ee/news/eesti/uuring-venemaa-elektrooniline-sojavoime-astub-nato-le-kandadele?id=79619942>, <https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>>. [Jaagant 2017]

²⁴ *Ibid.*

leidnud mitme sõjalise vastasseisuga, mille käigus Venemaa on saanud oma oskusi katsetada ja arendada. Märgiti ka, et Venemaal on e-sõjas selge ründevõime, samas kui NATO on eelkõige panustanud kaitsevõimele. Zapadi eel Lätis toimunud sidekatkestuse võimalikke põhjuseid lahkavas artiklis nenditi: „Diplomaatide ja sõjaväelaste sõnul pole kõik NATO riigid valmis kasutama küberrelvi rünnakuks. NATO on seni rõhutanud, et selle küberstrateegia on rangelt kaitsetarbeline.“²⁵ Peamise ohustatud referentobjektina on nende näidete puhul kujutatud sõjanduslikku valdkonda, eelkõige NATO ajale jalgu jäävat e-sõjapidamise võimet ning selle puudulikku potentsiaali. Viimast piirab ka kübertehnoloogia kasutamise ametlike ja mitteametlike reeglite *status quo*, mis ei lase NATO riikidel kübertehnoloogiat vastase ründamiseks avalikkuse silmis legitiimselt rakendada.

Teine valdkond, kus Venemaad kujutati iseäranis jõulise enesekehtestajana, oli infosõjaline ja psühholoogiline mõjutamine. Referentobjekt oli kogu Lääne meedia auditorium ja avalikkus. Üheks tõsiseks ohuks peeti Lääne meedia usaldusväarsuse õhnestamist. Artiklites kordus mõte, et Venemaa näitas Zapadil oma võimet tekitada lääneriikide ajakirjanduses, aga ka julgeoleku asjatundjates segadust ja hirmu. Seda illustreeriti sageli samade väljenditega, mida kasutatakse manipuleerivatest inimestest rääkimisel, näiteks olla Venemaa edukalt Lääne „närvidel mänginud“²⁶ ning „paanikat levitavaid kahtlusesemneid külvanud“²⁷. Õppuse ebamäärase ulatuse, ebaselge osalejate arvu ning võrdlemisi asjatult Valgevenesse saadetud välisvaatlejate kohta märkis ajakirjanik Oliver Kund: „Valgevenest kujundati väga õnnestunud infooperatsioon, et lüüa Läänt tema enda relvaga.“²⁸ See näitlikustab Venemaa agressiivset ja võimsat rolli infosõjas ning kujutab Läänt küll moraalse ja ausat mängu austava, aga siiski üle kavaldatud passiivse ohvrina. Ajakirjanduseetika (sh sõnavabadus ja nõue, et uudised peavad tuginema faktidele) raskendab Läänel infosõjas vastumeetmete leidmist, ilma et seataks kahtluse alla vabale ajakirjandusele kehtestatud reeglid.

²⁵ **BNS** 2017b. Zapadi eel Lätit tabanud sidekatkestused võis põhjustada Venemaa. – ERR, 06.10.2017. <<https://www.err.ee/634650/zapadi-eel-latit-tabanud-sidekatkestused-vois-pohjustada-venemaa>>. [**BNS** 2017b]

²⁶ **Lucas, Edward** 2017a. Edward Lucas: Venemaa kasutab Zapadit närvidel mängimiseks. – Postimees, 18.09.2017. <<https://arvamus.postimees.ee/4247531/edward-lucas-venemaa-kasutab-zapadit-narvidel-mangimiseks>>. [**Lucas** 2017a]

²⁷ **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus dieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>>.

²⁸ **Kund, Oliver** 2017. Manöövrid, millest pole fotosid. – Postimees, 05.11.2017. <<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>>. [**Kund** 2017]

Venemaa domineerimist infosõjarindel kujutati nüansirikka ja dünaamilisena. Toodi välja, et oskuslike väärinfo levitamise kampaaniate ja psühholoogilise mõjutamisega suudab idanaaber kõnetada erinevaid sihtrühmi ning positsioneerida end samal ajal nii NATO riikide kaitsetahet heidutava sõjajõuna, kes on kogenud ja tipp tehnoloogiatega varustatud, kui ka Lääne poolt alusetult süüdistatud rahumeelse riigina, kes korraldab vaid kaitsetstarbelisi õppusi. Seda kinnitas samuti Edward Lucas:

Venemaa on juba lõiganud kasu käiku lastud psühholoogilisest mõjutamisest, kujutades end Läänega võrreldes strateegiliselt võrdväärseks, geopoliitilises võistluses ülekohut kannatanud osapoolena ja tõelise ohuna Kirde-Euroopa eeslinniriikidele.²⁹

Venemaa tugevust infosõjapidamise vallas seostati ka e-sõjalise võime ja selle tähtsuse üle paisutamiselega, näiteks kirjutati McDermotti ülevaadet kajastavas artiklis: „Venemaa levitab klassikalisi valeuudiseid selle kohta, mida nad on suutnud oma elektroonilise sõjatehnikaga korda saata.“³⁰ Sellised väited vähendavad ohutunnet, ent süvendavad e-sõjapidamise seonduvat tähenduslikku ambivalentsust ning üldist kahtlus- ja segadustunnet. Ohustatud referentobjekti diskursiivne ebamäärasus on tingitud ka selle üldisusest: raske on piiritleda neid meediatarbijaid, keda peab Venemaa info mõju eest kaitsma, kuidas mõõta mõjutamise määra jne.

4.2. Ohu suuruse väljendamine

Üks tähtis võte e-ohtude määra väljendamiseks on tõmmata paralleele argielu ohtudega, sealhulgas tehniliste rikete, haiguste ja kuritegevusega³¹. Samuti on küberohtude võimalike tagajärgede kujutamisel oluline retooriline võte osutada analoogiale traagiliste ajalooliste sündmustega, näiteks 11. septembri terrorirünnakute, Pearl Harbori ründamise või looduskatastroofidega³². E-ohtude pakilisus väärrib samuti tähelepanu: neid esitatakse kiiret ja jõulist reageerimist vajavana, mis aga omakorda eeldab seda, et visandatakse hirmuäratavaid tulevikustsenaariumeid ohtude teoks saamise ilmestamiseks³³.

²⁹ Lucas 2017a.

³⁰ Jaagant 2017.

³¹ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1165.

³² Jarvis *et al.* 2016, p. 620.

³³ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1164.

Zapadi meediakajastuses osutati tihti e-ohtude suurusele tsiviiliskute argielu kaudu. Argielu kui üldise referentobjekti konstrueerimine väljendus kõige selgemalt ohustsenaariumites, mis olid seotud sidepidamise takistustega ning iseäranis isiklikest (nuti)telefonidest tulenevate riskidega. Mitmes artiklis³⁴ puudutati arvatavaid katseid sidevõrkude töö segamiseks, mis viis 13. septembril 2017 Läti hädaabiteenuse halvamiseni. Kuna hädaabiteenus puudutab väga teravalt inimeste baasvajadusi, võib selle ohustatuna tajumine märkimisväärselt õõnestada üldist turvatunnet. Sama tunnet mõjutab ka nutitelefonidest tulenevatele ohtudele osutamine, mille näitlikustamiseks sobib hästi Wall Street Journalit vahendanud Postimehe artikkel:

*Venemaa on avanud sõjas NATO-ga uue rinde ning kasutab Lääne sõjaväeametnike sõnul ära liitlasvägede sõdurite kõige kaitsetumat kohta – nutitelefone. /.../ Nii püütakse hankida operatiivinfot, vägede jõudu hinnata ja sõdureid hirmutada.*³⁵

Nutitelefoniid kujutavad endast igapäevase infoliikluse paljuski iseenesestmõistetavat keset ning nende esitamine „kõige kaitsetuma kohana“ tekitab auditoriumis tõenäoliselt kõrgendatud ohutunnet³⁶. Seetõttu võib auditorium tunnetada kontrolli puudumist argieluga tugevalt läbi põimunud seadmete üle ning karta, et neist suuremate teadmistega jõud võivad nende teadmatust kurjasti ära kasutada ja selle kaudu ühiskonnas konflikte tekitada.

Zapadiga seoses tõstatunud e-ohtude tõsidust, kuid samas ka teatud kimbatust nende konkreetset kirjeldamisel ilmestab e-ohtude sidumine tulevikus toimuvate ohtlike sündmustega. Ühes McDermotti analüüsi tutvustavas artiklis märgiti: „Kui NATO idatiival peaks tekkima Venemaaga konflikt, lastakse esimesena käiku just elektroonilised sõjavõimed.“³⁷ Niisugune tulevikku suunatud väide osutab esiteks sellele, et e-sõjapidamine on iseloomulik rünnaku algfaasile. Teiseks võib see aga varjatult rõhutada ka asjaolu, et e-sõjalise võime demonstreerimine (nt sagenenud küberrünnakud

³⁴ BNS 2017b; Kund 2017.

³⁵ BNS 2017c. WSJ: Venemaa ründab NATO sõdurite nutitelefone. – Postimees, 04.10.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4265699/wsj-venemaa-rundab-nato-sodurite-nutitelefone>>. [BNS 2017c]

³⁶ Varasemates akadeemilistes uurimustes on täheldatud, et intensiivistunud küberjulgeoleku diskursus võib tekitada tavainimestes muret, et nende potentsiaalselt ohtlikud e-seadmed ja teadmatus teevad neist pahatahtlike jõudude rünnakute ohvri ja muudavad nad kähiknukudeks, kellega seotud kogu kontaktide võrgustik on haavatav (Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1166).

³⁷ Jaagant 2017.

ja sidetõrked) on märk konflikti eskaleerumisest ning Venemaa sõjalise tegevuse algusest. Samas artiklis tuuakse välja McDermotti ennustus selle kohta, et Venemaa e-sõjaline võime kasvab ning saab endale eraldi koha maaväe ja õhuväe kõrval.

Üks võimalik viis selgitada auditooriumile e-ohte tugineb, nagu öeldud, juba tuttavatele sündmustele või protsessidele. Meie analüüsitud meediakajastuses väljendati e-ohtude analoogiat ennekõike tõmmates ajaloolisi paralleele Venemaa varasemate konfliktidega (peamiselt Tšetšeenia, Gruusia ja Ukraina sõdades kasutatud info- ja küberrünnakutega). Võrdlust kasutati ka ohustenaariumite kirjeldustes, mis osutasid tuleviku e-ohtude ennustamusele. Edward Lucas kirjutas oma arvamuse:

Segadust tekitavad „DDoS“ (teenusetõkestus) küberrünnakud töötasid Eesti vastu 2007. ja Gruusia vastu 2008. aastal. Seejärel on Venemaa võtnud kasutusele palju keerukamad küberrünnaku vormid, nagu need, mida nägime rünnakutes Ukraina elektrivõrgule 2015. ja 2016. aastal. Venemaa on eemaldunud ka tooretest häkkimist ja lekitamist hõlmavatest rünnakutest, mis töötasid väga hästi eelmise aasta Ameerika presidendivalimiste ajal. Prantsuse presidendivalimistel need aga ei töötanud ja läinud kuul Saksamaal neid isegi ei proovitud.³⁸

Tsitaadis rõhutatakse, et NATO eeldus, et Venemaa kasutab juba varem proovitud võtteid, on algusest peale väär ning raskendab selliste vastumeetmete väljaarendamist, mis tagaksid ohustatud referentobjektide jaoks vajalikku julgeolekut.

4.3. Ohtude emotsionaalse tausta loomine

Ohudiskursuse keskmes on selle kujutamise tonaalsus ning seostamine kõnelejate hinnangute ja reaktsioonidega. Negatiivne emotsionaalne laeng võib avalduda mures, mõne arengusuuna hukkamõistmises, hinnangulise keelekasutamises (nt *kohutav*, *hirmus* ja *ohtlik*) või negatiivse alatooniga sõnavaras (nt *konflikt*, *kahju* ja *häving*)³⁹. Samuti suurendab teate emotsionaalset laengut sündmuses osalenute isiklike kogemuste vahendamine⁴⁰.

³⁸ Lucas, Edward 2017b. Edward Lucas: pange tähele – Venemaa taktikad arenevad. – Postimees, 20.10.2017. <<https://arvamus.postimees.ee/4284007/edward-lucas-pange-tahele-venemaa-taktikad-arenevad>>. [Lucas 2017b]

³⁹ Bednarek, Monika; Caple, Helen 2017. The Discourse of News Values. Oxford University Press, p. 79.

⁴⁰ Stackelberg, Peter von; Jones, Ruth Eira 2014. Tales of Our Tomorrows: Transmedia Storytelling and Communicating about the Future. – Journal of Futures Studies, Vol. 18, No. 3, p. 62.

Umbes pooltes analüüsitud artiklites väljendati õppusel demonstreeritud Venemaa sõjalise võime ja e-ohutude tõsiduse kohta negatiivseid hinnanguid ja emotsioone. Läti sidekatkestuste tagamaid selgitavas artiklis märgiti, et NATO tunneb muret „laiemate luureandmete pärast, mis viitavad, et küberrelvad ja nende kasutamine rünnakuks olid Zapadi oluline osa“⁴¹. Selline nending ilmestab küberrelvade tähtsust tänapäeva sõjapidamises ning nende potentsiaalset ohtlikkust. Edward Lucas väljendas oma arvamuskartust, et Venemaa küberrünnakud arenevad ja muutuvad üha komplekssemaks (nagu oli näha Ukraina elektrivõrgu vastastest rünnakutest 2015. ja 2016. aastal), aga NATO kipub endiselt eeldama, et need on sama lihtsakoelised kui kümme aastat tagasi⁴². Taoline tähelepanek peegeldab e-ohutude kujutamise üht olulist tunnusojoont: hirmu vastase taktika ja tehnoloogia ootamatu uuenemise ees, mida on raske tuvastada ning millega on veelgi raskem sammu pidada. Kuna Venemaa küberründevõime areneb edasi järsult ja ennustamatult, muudab see keeruliseks ka võimalike referentobjektide piiritlemise. Põhimõtteliselt võivad need hõlmata kõiki ühiskonna valdkondi, mida võib e-ohutudega haavatavaks muuta.

E-ohutudest rääkimisele lisab paatost ning tundevärvingut kogemuste vahendamine isiklikust perspektiivist. Ühes Postimehe artiklis kajastati NATO baasi juhtima asunud USA armee kolonelleitnandi Christopher L’Heureux’ läbielamisi, kui ta oli Poolas olles avastanud, et tema iPhone’i oli häkitud. Kolonelleitnandi sõnul püüdis häkker tungida tema telefoni Vene IP-aadressilt.

*„Sellel oli väike Apple’i kaart ja selle keskel oli Moskva,“ ütles sõjaväelane ja lisas, et häkitud oli veel vähemalt kuue talle alluva sõduri telefoni või Facebooki-kontot. L’Heureux arvates oli see hoiatuseks, et Vene luure jälgib teda, suudab tema paroolidest läbi murda ja tahab tema sõdureid hirmutada.*⁴³

Artiklis ei käsitletud muid tõendeid, mis oleksid kinnitanud Vene luure seotust häkkimisega.

Analüüsitud tekstides väljendati ka muret selle üle, et ingliskeelse (sotsiaal)meediaga võrreldes jälgitakse muukeelset meediat märksa vähem ja puhastatakse väärinfost harvemini. NATO oivakeskuse analüüsi (mis hõlmas 2017. aastal 1. märtsist 30. augustini Twitteris tehtud postitusi NATO

⁴¹ BNS 2017b.

⁴² Lucas 2017b.

⁴³ BNS 2017c.

tegevuse kohta Balti riikides ja Poolas) tutvustanud artiklis anti sellele probleemile järgmine hinnang:

See on halb, kuna autoritaarsed režiimid kogu maailmas sunnivad meediat oma korraldusi täitma ja sotsiaalmeedia võiks pakkuda oma kodanikele alternatiivset ruumi oma vaadete väljendamiseks. Twitteri suutlikkus seda funktsiooni pakkuda on raskendatud, kui libainfo maht kaalub üles tõelise sisu.⁴⁴

Seegi väide näitab, et Venemaaga seotud e-ohtude tajumisel on lisaks küber- ründe ja e-sõjapidamise võimele oluline ka infosõjaline võime.

4.4. Ohtudega toimetuleku viisid

Küberjulgeolekustamise diskursuse põhiväide on see, et kui ei võeta teatud meetmeid, ootavad meid lähitulevikus ees tõsised vahejuhtumid⁴⁵. Seetõttu pakutakse ohtudest rääkivas diskursuses kas või varjatult ka mõningaid lahendusi. E-ohtude tehnoloogilise keerukuse tõttu on täheldatud suundumust, et avalik diskursus kipub e-ohtudele vastu seismist seostama võrdlemisi kitsa asjatundjate ringiga, kuhu on koondunud info- ja inseneriteaduse alased eksperditeadmised⁴⁶.

Zapadiga seoses tõstatunud e-ohtudele nähti võimalikku lahendust üsnagi ootuspäraselt NATO info- ja e-sõjalise võime suurendamises. Selle eest peeti eelkõige vastutavaks sõjanduseksperte ning IKT-spetsialistidele ei osutatud. Postimehes ilmunud arvamusoos kirjutas Edward Lucas:

Samuti pean üha ebatõenäolisemaks seda, et Venemaa korraldaks kunagi sõjalise rünnaku viisil, mida ta harjutas tänavuse suurõppuse Zapad 17 ajal. /.../ palju suurem tähelepanu tuleks suunata Vene järgmise põlvkonna taktikate tuvastamisele ja nendele vastu seismisele. Läänel on siin ette näidata kehvad tulemused. Jätsime tähelepanuta Venemaa tegevuse küber-, energia-, sõjaliste ja propagandarünnakute näol. Peaksime olema ettevaatlikud eelduses, et märkame järgmist ohtu enne, kui see tabab meid.⁴⁷

Nagu näha, kutsub Lucas üles keskendumata rohkem Venemaa sõjalisele võimele ja sellele vastu hakkama, hoiatades samas, et NATO riigid võivad olla tulevikuohtude suhtes pimedad, ning ärgitades Läänt suuremale

⁴⁴ BNS 2017a.

⁴⁵ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1161.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 1167.

⁴⁷ Lucas 2017b.

valvsusele. Üldisele e-sõjapidamise võime kasvatamise vajalikkusele osutas ka McDermott oma analüüsis: „Selleks, et Balti regiooni heidutustaset tõsta, peab NATO seal suurendama elektroonilise sõjatehnika võimalusi.“⁴⁸ Üheski uuritud tekstis ei toodud aga esile konkreetseid samme, mida NATO peaks astuma, vaid korraldi ainult mõtet ohustatud valdkonna arendamise vajalikkusest ning kaitse- ja ründe võime suurendamisest.

4.5. E-ohustsenaariumite ühendamise loogika fobofobia kontekstis

Zapadi meediakajastuses esines palju fobofobia tunnuseid, näiteks kujunes üheks läbivaks teemaks Venemaa infosõjaline võimsus ning iseäranis riigi suutlikkus külvata edukalt hirmu ja segadust lääneriikides ja seelses meedias. Artiklites väljendati kõige rohkem hirmu, mis olid seotud võimaliku mõjuga ohtude või võrdlemisi abstraktsete tulevikuohtudega. Juri Lotmani terminoloogiat kasutades iseloomustas uuritud tekste mittediskreetne ehk ligikaudne seoseloom, kuna julgeolekustamise referentobjektide piirid ja erinevate referentobjektide vahelised seosed olid ähmaselt ning e-ohude vastased meetmed ebamääraselt väljendatud

Üks fobofobse diskursuse kujunemise tunnuseid oli e-ohustsenaariumite kirjeldamine analoogia alusel. Selle eesmärk oli eelkõige näitlikustada võimalike rünnakute tagajärgi ja tõenäosust. Analoogiat nähti ajaloolistes sündmustes (Tšetšeenia, Ukraina ja Gruusia sõdades) ning hüpoteetilistes tulevikustsenaariumites. Kuna analoogia puhul iseloomustatakse üht objekti teise metafoorilise asendamise kaudu, tuleb teksti adressaadil tihti ise välja mõelda tõlgendus referentobjektile osutavate elementide täpsemate seoste kohta. Sageli ei markeeritagi neid muul viisil kui pelga analoogiale osutamise või nimetamise akti kaudu, mis on Juri Lotmani järgi selge näide ligikaudsest seoseloomest⁴⁹.

Ligikaudsed seosed on iseloomulikud ka ohtude kirjeldamisele, kui referentobjekte käsitletakse tõlgendaja isiklike assotsiatsioonide kaudu. Näiteks Ameerika kolonelleitnandi L'Heureux' juhtumi puhul tõenäoliselt süvendab isikliku kogemuse komponent osutatud ohte auditooriumi silmis, aga ei muuda nende väljendamist loogiliselt argumenteeritumaks ega faktide poolest

⁴⁸ Jaagant 2017.

⁴⁹ Lotman, Juri 1999. Kultuur kui subjekt ja iseene objekt. – Semiosfäär. Tlk Kajar Pruul ja Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 51; Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

selgemaks (Vene häkker ei pea ilmtingimata olema Venemaa Föderatsiooni sõjaväeluure teenistuses). Analüüsitud tekstides ei öeldud alati otsesõnu välja, miks ja kuidas on kirjeldatav olukord julgeoleku seisukohast vaadates hirmutav, kuid fobofoobne õhkkond avaldus just suutmatuses probleemi konkreetset sõnastada või kommunikeerida seda vajaliku selgusega. Ka varasemates uurimustes on välja toodud, et küberturvalisuse ja -julgeoleku valdkonda tajutakse enamasti juhitamatu, haavatava, tundmatu, paratamatult ohtliku ja pahatahtlike toimijate poolt asustatuna⁵⁰. Seetõttu on mõistetak, et e-ohtude referentobjektidest rääkimise viisid kipuvad olema üldised ja väljendavad ebaselget hirmu.

Lisaks analoogiale väljendus fobofoobialem omane diskursiivne ebamäärasus julgeolekustatud referentobjektide kaitsetstarbeliste vastumeetmete kirjeldamises, mida sageli iseloomustas probleemi teravuse tunnetamine. E-ohtude maandamiseks piirduti aga tulevikku suunatud ning võrdlemisi abstraktsete käitumisjuhiste esitamisega. Näiteks Edward Lucas kasutas oma artiklis pigem negatiivset strateegiat, kirjeldades seda, *mida ei peaks tegema*, mitte seda, *mida tuleks teha*⁵¹.

Fobofoobse diskursuse ebamäärasuse põhjused võivad peituda elektroonika ja argielu üha suurenevas läbipõimituses, mis kutsub paratamatult esile ka erinevate tavaelu valdkondade julgeolekustamise (nt Läti hädaabiteenuse tõrked, sõdurite ja lihtinimeste (nuti)telefonide häkkimine). E-ohtudega seostubki arusaam, et igaüks võib olla nende ohver, olgu rünnakuvahendiks siis (rikutud) nutiseade või väärinfo. Peale selle muudab ohudiskursuse ähmaseks arvamuse, et ohvrid ei pruugi üldse olla teadlikud võimalikust kahju saamisest ja selle ulatusest.

5. Kokkuvõte

Artiklis analüüsiti suurõppuse Zapad 2017 meediakajastuses väljendatud e-ohte ning selgitati fobofoobia (moodsa IKTga seonduvate riskide ja abstraktse hirmu) kujunemise loogikat. Uuritud artiklites kujutati Venemaad infosõjas kogenud jõuna, Läänt aga võrdlemisi passiivse ohvrina, keda vastase rünnakud sageli ootamatult tabavad ning kelles on kerge esile kutsuda segadust ja paanikat. E-ohte tajuti küll teravatena ja kohe reageerimist vajavana, ent kuna referentobjekte ei esitatud süsteemselt ega selgepiirilisel,

⁵⁰ **Barnard-Wills, Ashenden** 2012, p. 116.

⁵¹ **Lucas** 2017b.

ei joonistunud ka välja konkreetsed lahendused ega tulevikutsenaariumid. Põhilisteks ohuallikateks peeti: 1) Venemaa suurt info- ja e-sõjapidamise võimet ning selle rakendamise kogemusi; 2) NATO asjatundjate vähest suutlikkust täpselt ennustada info- ja e-sõja arengut; 3) argielektroonika, iseäranis (nuti)telefonide võimalikku tõsist haavatavust.

Artiklis välja töötatud fobofoobse diskursuse analüütilise raamistiku abil saab mõista hirmuatmosfääri kujunemist ja hirmutunde märgilise vahendamise eripärade seoseid. Fobofoobia tugineb mittediskreetsel seoseloomel, mida analüüsitud materjalis iseloomustavad teadete negatiivne emotsionaalne laetus, analoogia kasutamine ja ohustatud referentobjektide ebamäärane piiritlemine. Fobofoobse diskursuse kujunemise põhjused võivad olla nii *objektiivsed* (ohu uuduse tõttu ei ole veel leitud argumentatsiooni selle selgitamiseks) kui ka *subjektiivsed* (hirmuõhkkonna kujunemise põhjused tulenevad peamiselt ohte vahendava keelekasutuse ebamäärasusest).

Selleks, et vähendada fobofoobset õhustikku, peaks e-ohudest rääkiva diskursuse kujundajad: 1) võimaluse korral eristama objektiivseid ja subjektiivseid põhjusi; 2) viima põhjendamatu tundelisuse miinimumini; 3) osutama oma väidete kinnituseks asjatundjate selgitavatele arvamustele; 4) vähendama tekstides tuleviku ennustamatusle viitamist; 5) püüdlema ohustatud referentobjektide konkretiseerimise poole. Meie hinnangul aitaks see kaasa loogilisele ja konstruktiivsele arutelule julgeolekustatud valdkondade määratlemise ja vastumeetmete leidmise üle, suurendaks auditooriumi teadlikkust e-ohudest ning vähendaks hirmu abil manipuleerimist.

Kirjandus

- Altheide L. David** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter.
- Barnard-Wills, David; Ashenden, Debi** 2012. *Securing Virtual Space: Cyber War, Cyber Terror, and Risk*. – *Space and Culture*, Vol. 15, No. 2, pp. 110–123.
- Bednarek, Monika; Caple, Helen** 2017. *The Discourse of News Values*. Oxford University Press.
- BNS** 2017a. Enamus venekeelseid säutse Eesti ja NATO teemal tekitavad libakontod. – *Postimees*, 04.09.2017.
<<https://www.postimees.ee/4232559/enamus-venekeelseid-sautse-estii-ja-nato-teemal-tekitavad-libakontod>>.
- BNS** 2017b. Zapadi eel Lätit tabanud sidekatkestused võis põhjustada Venemaa. – *ERR*, 06.10.2017.
<<https://www.err.ee/634650/zapadi-eel-latit-tabanud-sidekatkestused-vois-pohjustada-venemaa>>.

- BNS** 2017c. WSJ: Venemaa ründab NATO sõdurite nutitelefone. – Postimees, 04.10.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4265699/wsj-venemaa-rundab-nato-sodurite-nutitelefone>>.
- Buzan, Barry; Wæver, Ole; de Wilde, Jaap** 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Grint, Keith** 2010. Wicked Problems and Clumsy Solutions: The Role of Leadership. – *The New Public Leadership Challenge*. Ed. by Brookes, Stephen; Grint, Keith. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 169–186.
- Hansen, Lene; Nissenbaum, Helen** 2009. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. – *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, pp. 1155–1175.
- Harsin, Jayson** 2015. Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies. – *Communication, Culture & Critique*, Vol. 8, No. 2, pp. 327–333.
- Head, Brian W.; Alford, John** 2015. Wicked Problems: Implications for Public Policy and Management. – *Administration & Society*, Vol. 47, No. 6, pp. 711–739.
- Jansen, Sue Curry** 2008. Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia. – *Social Identities*, Vol. 14, No. 1, pp. 121–142.
- Jansen, Sue Curry** 2012. Redesigning a Nation: Welcome to Estonia, 2001–2018. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 79–98.
- Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht.
- Jarvis, Lee; Macdonald, Stuart; Whiting, Andrew** 2016. Analogy and Authority in Cyberterrorism Discourse: An Analysis of Global News Media Coverage. – *Global Society*, Vol. 30, No. 4, pp. 605–623.
- Kalmus, Veronika; Talves, Kairi; Pruulmann-Vengerfeldt, Pille** 2013. Behind the Slogan of “e-State”: Digital Stratification in Estonia. – *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective*. Ed. by Ragnedda, M.; Muschert, G. London: Routledge, pp. 193–206.
- Kulcsár, László; Yum, Young-ok** 2012. One Nation, One Brand? Nation Branding and Identity Reconstruction in Post-communist Hungary. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 193–212.
- Kull, Kalevi et al.** 2018. *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kund, Oliver** 2017. Manöövriv, millest pole fotosid. – Postimees, 05.11.2017.
<<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovriv-millest-pole-fotosid>>.
- Leeuwen, Theo van** 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford University Press.
- Lotman, Juri** 1999. Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt. – *Semiosfäärist*. Tlk Kajar Pruul ja Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 37–52.
- Lotman, Juri** 2002. Kultuuri fenomen. Tlk Silvi Salupere. – *Akadeemia*, nr 12, lk 2644–2662.
- Lotman, Mihhail** 2009. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloogია. I: Kultuurisemiootika ja hirmu fenomenoloogia. Tlk Kajar Pruul. – *Akadeemia*, nr 1, lk 191–215.

- Lotman, Mihhail** 2009. Hirmusemiotika ja vene kultuuri tüpoloogია. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1217–1248.
- Lucas, Edward** 2017a. Edward Lucas: Venemaa kasutab Zapadit närvidel mängimiseks. – Postimees, 18.09.2017.
<<https://arvamus.postimees.ee/4247531/edward-lucas-venemaa-kasutab-zapadit-narvidel-mangimiseks>>.
- Lucas, Edward** 2017b. Edward Lucas: pange tähele – Venemaa taktikad arenevad. – Postimees, 20.10.2017.
<<https://arvamus.postimees.ee/4284007/edward-lucas-pange-tahele-venemaa-taktikad-arenevad>>.
- Madisson, Mari-Liis** 2016. Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine. – Acta Semiotica Estica, XIII, lk 10–36.
- Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Nissenbaum, Helen** 2005. Where Computer Security Meets National Security. – Ethics and Information Technology, Vol. 7, No. 2, pp. 61–73.
- Sandywell, Barry** 2006. Monsters in Cyberspace Cyberphobia and Cultural Panic in the Information Age. – Information, Communication & Society, Vol. 9, No. 1, pp. 39–61.
- Stackelberg, Peter von; Jones, Ruth Eira** 2014. Tales of Our Tomorrows: Transmedia Storytelling and Communicating about the Future. – Journal of Futures Studies, Vol. 18, No. 3, pp. 57–76.
- Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>>.
- Tamppuu, Piia; Masso, Anu** 2018. ‘Welcome to the Virtual State’: The Estonian e-residency and Digitalised State as a Commodity. – European Journal of Cultural Studies, Vol. 21, No. 5, pp. 543–560.
- Velmet, Aro** 2015. E-kodanikud ja e-tarbijad. Kaks lugu 21. sajandi eestlusest. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 139–147.
- Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

Dr MARI-LIIS MADISSON

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur ning ühiskonnateaduste instituudi kultuurikommunikatsiooni nooremteadur

Dr ANDREAS VENTSEL

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika vanemteadur